

Den tvåspråkiga ordboken – ett absurt åtagande

Nina Martola

Compiling a bilingual dictionary between structurally very different languages is a challenge. In the 1990's a comprehensive new Finnish-Swedish dictionary was compiled, and it is now under revision. In this article I discuss some issues that the lexicographers were confronted with. Using a monolingual Finnish dictionary as a basis is a good but not unproblematic method, since the users of the bilingual dictionary has other needs as to lemma selection and microstructure than those of the monolingual dictionary. Structural differences between Finnish and Swedish lead to lacking equivalency on a word basis more frequently than in dictionaries between related languages. The last aspect I discuss is the problem of normativity: should a bilingual dictionary be normative and if so – how?

1. Bakgrund

I mitten av 1980-talet togs initiativet till en ny omfattande finsk-svensk ordbok på dåvarande Forskningscentralen för de inhemska språken (sedan 2012 Institutet för de inhemska språken). Den storordbok som varit i användning ända sedan slutet av 1800-talet (Cannelin m.fl. 1976) var i mångt och mycket föråldrad. Vid den tiden hade arbetet med en ny, monolingval finsk ordbok inletts på Forskningscentralen, och att skapa en helt ny tvåspråkig ordbok utifrån en modern enspråkig finsk ordbok konstaterades vara ett bättre alternativ än att revidera den gamla tvåspråkiga, som det dessutom var rättighetsproblem kring.

Redigeringsarbetet kom i gång hösten 1986 och redaktionen bestod till att börja med av en ensam redaktör stöttad av ett redaktionsråd. Att redigera en storordbok med ett tilltänkt omfång på ca 90 000 ordartiklar, varav en del tämligen omfattande, visade sig föga överraskande vara en övermäktig uppgift för en enda redaktör. Vid årsskiftet 1989/1990 gick förlaget WSOY efter förhandlingar in i projektet, och redaktionen kunde utökas till fyra personer, två anställda av förlaget och två av Forskningscentralen. Så småningom tillkom två halvtidsanställda assistenter. Våren 1997 publicerades den första upplagan av *Stora finsk-svenska ordboken* (i fortsättningen SFSO).

Vägen fram till den färdiga ordboken var långt ifrån lätt. En stor del av problemen och svårigheterna berodde på att lexikografiskt arbete helt enkelt är svårt, och det är kanske extra svårt när det handlar om bilingval lexikografi mellan två

språk som är så strukturellt olika som finska och svenska. Men en del problem hade kunnat undvikas om erfarenheten av bilingval lexikografi hade varit större när projektet startade. Redaktionen var grön och ingen i redaktionsrådet hade erfarenhet av arbete med tvåspråkiga ordböcker, även om det i övrigt var en mycket kompetent grupp. I själva verket var den monolingvala kompetensen bättre representerad i gruppen.

Det är också värt att notera att det här var i den teoretiska lexikografins barn-dom. Den europeiska föreningen för lexikografi Euralex hade instiftats 1983 (Euralex) och Nordiska föreningen för lexikografi kom till 1991.

SFSO sammanställdes med den finska ordboken *Suomen kielen perussana-kirja* ('Finsk basordbok', i fortsättningen PS) som bas. Senare har PS bytt namn till *Kielitoimiston sanakirja* ('Språkbyråns ordbok', KS). I det nya namnet utnyttjas varumärket för finsk språkvård, *Kielitoimisto*. År 2004 kom en lätt reviderad upplaga av SFSO ut och efter det gjordes ingenting åt innehållet på åtskilliga år.¹

Vid årsskiftet 2016/2017 förhandlade sig Institutet för de inhemska språken till rätten att ge ut utvidgade utgåvor i egen regi och i april 2017 kunde den första versionen publiceras på webben. Efter det har det lagts ut nytt material med jämna mellanrum. Den version som är aktuell i skrivande stund är från augusti 2019². För den nya versionen används KS som förlaga.

2. Målgruppsanpassning

När ett ordboksprojekt initieras är det viktigt att definiera vilken eller vilka målgrupper ordboken ska vända sig till. Ett problem under arbetet med SFSO var strävan att beakta behoven hos en alltför brokig användarskara.

Tvåspråkiga ordböcker borde i princip finnas i två uppsättningar för varje språkpar, en uppsättning för användare med S1 som modersmål och en uppsättning för personer med S2 som modersmål. För stora språkpar som engelska-spanska, engelska-franska, engelska-tyska osv. är det också fallet. Ordböcker för språk med färre talare görs däremot ofta bara i en uppsättning och utformas i huvudsak för den ena språkgruppen. Ordböcker mellan svenska och språk som engelska, franska, spanska och tyska har vanligen i första hand gjorts för svenska användare, eftersom det är mycket vanligare att svenskar använder engelska än att engelskspråkiga lär sig svenska (Svensén 2004:17ff.).

¹ Se även Cantell 2015.

² I april 2020 kom följande version och hösten 2020 kommer ordboken att publiceras med ny layout hos Språkinstitutet.

Samma typ av asymmetri har funnits och finns mellan svenska och finska. Ordböckerna har främst gjorts med tanke på finska användare medan förlagen i sin marknadsföring rätt ofta riktat sig också till andra användargrupper än den som ordboken egentligen är gjord för.

Helt symmetriska ordböcker är sällsynta men finns. Ett exempel är VanDale/Norstedts holländsk-svensk-holländska ordbokspär (Van Dale 1996, se även Laureys 1997).

I våra dagar är ordboksmarknaden ingen guldgruva och många förlag har helt och hållet slutat producera ordböcker. Målgruppsfrågan har också blivit mycket mer komplicerad i och med att ordböckerna är elektroniska och sökbara också på målspråket (Hannesdóttir 2016).

För SFSO:s del skulle huvudmålgrupperna vara två, dels svenska användare som behövde ett verktyg för översättning av olika slag (översättare, journalister, informatörer, lärare osv.), dels avancerade finska användare som behövde producera text på svenska av olika skäl. SFSO är inte så bidirektionell som VanDale-ordböckerna och har heller inte någon svensk-finsk pendang.³

Trots att målgruppen hade definierats som avancerade finska användare fördes det i praktiken många diskussioner om hur personer med bara elementära svenskkunskaper kunde tänkas tolka angivelserna och hur artiklarna borde utformas för att den användargruppen skulle få hjälp. Redaktionen (och redaktionsrådet) svävade alltså på målet. Ett exempel på detta är böjningsangivelserna för ettordsekvivalenter jämfört med tvåordsekvivalenter. I de senare används förkortningen *taiv* (av *taivutus* 'böjning') för att påminna användaren om att adjektivet ska kongruensböjas:

föremål -et =	sid a -an -or
gjutet föremål (<i>taiv -et =</i>)	stark sida (<i>taiv sid-an -or</i>)

Man kan fråga sig om användarna överlag uppfattar skillnaden i angivelsesätt. En person med rudimentära kunskaper i svenska får ju dessutom ingen hjälp med att välja rätt form på adjektivet.

Ett ännu mer påfallande fall är en förhållandevis stor grupp sammansatta adjektiviska uppslagsord som saknar svenska ekvivalenter och som därför åskådliggörs med nakna exempel. I den första upplagan av SFSO gavs genomgående

³ En svensk-finsk storordbok utarbetades senare vid förlaget WSOY. Den var tänkt som en pendang men kom till som en fristående ordbok. Under flera år fanns de två ordböckerna dock tillgängliga som ett par på webben mot licens. Språkinstitutet har fått rättigheterna bara till SFSO. Företaget Kielikone har köpt rättigheterna av förlaget Talentum och tillhandahåller en avgiftsbelagd utgåva av ordboksparet, veterligen oreviderade versioner men med maskinell översättning av ord som inte finns i lemmalistan.

exempelöversättningar med både *med*-konstruktion och *har*-konstruktion i artiklarna (exemplet *alkoholiongelmainen*). Det hade knappast gjorts om redaktionen mer entydigt haft avancerade finska användare i åtanke.

alkoholiongelmainen

► ***alkoholiongelmainen henkilö***

en person med alkoholproblem

hän on alkoholiongelmainen

han har alkoholproblem

han har problem med alkohol

Det måste i varje fall sägas att en del av redaktionen vacklan kring målgruppen härrör från det yttre samhället. Det brister i den språkliga medvetenheten på sina håll och svenska texter produceras ibland av personer som inte borde åläggas den uppgiften.

3. Från enspråkig till tvåspråkig ordbok

Som det redan har framkommit utarbetades SFSO med den enspråkiga finska ordboken PS som bas. Grunden till beslutet var att redaktionen på så vis skulle ha tillgång till ett färdigt sammanställt, aktuellt ordförråd och till adekvata betydelsebeskrivningar som gäller för modernt språkbruk. Halva jobbet var så att säga gjort. Den tvåspråkiga ordboken skulle nå hög kvalitet med betydligt mindre tidsåtgång, eftersom det ”bara var att översätta PS-artiklarna”. I tillägg fanns det inga rättighetsproblem, eftersom PS redigerades vid Forskningscentralen för de inhemska språken.

Argumenten är utan vidare adekvata, men initiativtagarna hade kanske ändå hyst en viss övertro på fördelarna. Man gör inte en bilingval ordbok genom att översätta en monolingval ordbok.

3.1. Lemmaselektion

Varje ordbok utgör ju ett tämligen begränsat urval av alla de ord som förekommer i det språk den beskriver, och även om en ordbok strävar efter att beskriva det centrala ordförrådet kan urvalet i viss mån te sig slumpmässigt så fort man går ut över det centralaste kärnordförrådet.

Lemmaselektionen ska förstås göras med beaktande av den tilltänkta målgruppen (Bergenholtz 1991:49ff.). Målgruppen för en enspråkig, finsk ordbok för modersmålstalare är inte densamma som målgruppen/målgrupperna för en

bilingval ordbok. I en ordbok för modersmålstalare är sannolikheten större att användarna slår upp ”svåra” ord, t.ex. lågfrekventa ord och ord av främmande ursprung. För den som behöver kontrollera vad ett finskt ord eller uttryck motsvaras av på svenska är det knappast de främmande orden som vållar mest huvudbry. Gissningsvis är det inte heller i första hand lågfrekventa ord användarna stöter på och behöver få översätta, utan sannolikheten är högre att det är mer högfrekventa ord som vållar problem.

Det underlättar det redaktionella arbetet oerhört att ha en färdig ordbas att utgå ifrån, men för att resultatet ska bli optimalt borde en kompletterande lemmaselektion göras med tanke på den nya målgruppen. För ett sådant arbete fanns det dock inga resurser inom ramen för SFSO-projektet. Det är tyvärr ofta de yttre ramarna som dikterar villkoren för lexikografiskt arbete.

Vi får också komma ihåg att redaktionen på 1990-talet hade mycket begränsade möjligheter att kontrollera frekvenser. Under arbetets gång fick redaktionen tillgång till Språkbankens dåvarande korpusar, men de hade inte tillnärmelsevis det omfång och de sökmöjligheter de har i dag, och användningen var inte alls så enkel som den nu är.

En annan sida av lemmaselektionen är att en tvåspråkig ordbok borde få med ord som kan te sig triviala ur enspråkig synvinkel men som kan vara nog så besvärliga att översätta. Ett litet antal sådana ord kunde redaktionen komplettera med, via egna iakttagelser och tack vare kontakter med språkvårdare och översättare, men någon systematisk komplettering genomfördes inte.

Ett exempel på ett uppslagsord som lagts till i SFSO av kontrastiva skäl under uppdateringen 2017–2020 är *julkisuudenkipeä* till *julkisuus* ’offentlighet; publicitet’ och *kipeä* ’sjuk’:

julkisuudenkipeä

► *olla julkisuudenkipeä*

vara ute efter (sträva efter) publicitet

tycka om (ha behov av) publicitet

vilja vara känd

vilja synas och höras

vara publicitetshungrig

syssla med effektsökeri

Att *publicitetshungrig* (i den näst sista översättningen) inte angetts som ekvivalent trots att ordet bildningsmässigt rätt väl motsvarar det finska uppslagsordet har att göra med förekomst. Det finska ordet uppvisar vida högre frekvens än det svenska.

3.2. Betydelsebeskrivning

Ett annat viktigt argument för att använda den enspråkiga ordboken PS som bas för SFSO var de färdiga betydelsebeskrivningarna. Det underlättade arbetet oerhört, men att det skulle vara ”bara att översätta” eller att SFSO-redaktionen inte skulle få ”gå och peta i betydelsebeskrivningarna” var naturligtvis att dra argumentet för långt.

I en ordbok där två språk kontrasteras blir det ibland tydligare att strukturera om artiklarna enligt målspråkets förutsättningar. Sådana fall är t.ex. ord som på finska kan användas både som adjektiv och substantiv. Ett exempel på det är artikeln *rämäpää*. I KS är betydelseangivelsen ’våghalsig person’ med substantivet *ihminen* ’människa, person’ inom parentes. I SFSO har artikeln indelats i ett substantiviskt och ett adjektiviskt moment. Under uppslagsordet *rämäpäinen*, som moment två hänvisar till, finns ekvivalenterna *våghalsig*, *oförvägen*, *vådlig*, *vild*, *dumdristig*:

KS   **rämäpää** rämäpäinen (ihminen).
Mitään pelkäämätön rämäpää.

SFSO   **rämäpää**
 1 (s) våghals, vildhjärna, galenpanna
 2 (a) ks. *rämäpäinen*

På samma sätt hanteras exempelvis många nomen på *lainen* som avser grupptillhörighet av olika slag (*bulgarisk*; *bulgariska – norrländsk*; *norrlänning*; *norrländska – främling*; *främmande*).

3.3. Exempelurval

I en mer omfattande ordbok spelar exemplen eller språkproven en viktig roll. Deras uppgift är att åskådliggöra hur ett uppslagsord används. Språkproven har naturligtvis olika funktion i en monolingval och en bilingval ordbok (jfr Svensén 2004:341ff.).

I PS/KS kan man i huvudsak särskilja tre typer av exempel. I vissa artiklar förekommer morfologiska exempel som illustrerar sammansättningsbildning (däremot finns det inte exempel på avledningar). Sammansättningsexempel togs med bara i undantagsfall i SFSO.

För det andra finns det exempel som skulle bli triviala i en tvåspråkig ordbok och som därför uteslöts, t.ex. *hämäläiset ja karjalaiset* ’tavastlänningar och karelarer’ under *hämäläinen* ’tavastlänning’ och *punainen muste* ’rött bläck’ under *muste* ’bläck’.

Den överlägset största gruppen är exempel på mer eller mindre fasta fraser och de är förstås viktiga också i en tvåspråkig ordbok. Eftersom finska och svenska existerat så länge jämsides och representerar mycket likartade kulturer finns det många fraser som är exakta motsvarigheter till varandra på de två språken, ibland skiljer sig fraserna till bildningssättet trots att tankeinhållet är det samma och ibland uttrycks samma tankeinhåll med helt olika fraser. Ett antal fraser med *käsi* 'hand' får illustrera detta:

a)	<i>kulkea käsi kädessä</i> <i>elää kädestä suuhun</i> <i>olla jkn oikea käsi</i>	gå hand i hand leva ur hand i mun vara ngns högra hand
b)	<i>pestä kätensä</i> <i>levitellä käsiään</i> <i>paiskata kättä jkn kanssa</i>	två sina händer slå ut med armarna skaka hand med ngn
c)	<i>olla käsi maassa</i> "vara med handen i marken" <i>hänellä on hätä kädessä</i> "hen har nöden i handen" <i>ottaa silmä käteen</i> "ta ögat i handen"	vara stupfull (packad) han sitter illa till titta noga efter; se sig noga för

Grupp a) illustrerar alltså fraser som motsvarar varandra till bildningssättet. En användare kan komma fram till rätt svensk fras genom att översätta den finska frasen ord för ord. I grupp b) motsvarar fraserna också varandra rätt väl, men en ord för ord-översättning skulle leda till ett oidiomatiskt resultat på svenska. I bildlig användning *tvår* man sina händer på svenska, inte *tvättar*, som *pestä* i första hand översätts med. Man *slår ut med* armarna (eller händerna) när man är uppgiven i stället för att *breda ut* dem (*levitellä* 'sprida ut; breda ut') och man *skakar* hand med någon på svenska, medan det finska verbet är *paiskata* 'slänga, kasta'. I grupp c) har vi exempel där *käsi* bara ingår i den finska frasen och där en ord för ord-översättning leder till ett obegripligt resultat på svenska.

För de finska användarna är alla de tre grupperna av frasexempel viktiga och ska därför vara med i den tvåspråkiga ordboken. En icke-modersmålstalare kan ju inte veta vilken kategori ett exempel hör till. För en svensk användare är grupp c) viktigast. Som svenskspråkig kanske man inte ens alltid förstår fraserna i den gruppen, och även om man gör det så kan det ofta vara svårt att komma på goda motsvarigheter på svenska.

4. Lexikografisk hantering av språkstrukturella skillnader

Varje tvåspråkslexikograf tvingas lösa en mängd problem som bottnar i olikheter mellan de två språken. För en lexikograf som arbetar med en ordbok mellan svenska och finska blir dock en viss typ av problem extra påtagliga, nämligen problem som härrör från de strukturella skillnaderna mellan källspråk och målspråk. Jag ska ta upp några fall.

4.1. Implicit och explicit upplevare

På finska realiseras den semantiska rollen⁴ UPPELVARE ofta med hjälp av genitiv eller partitiv. I motsvarande svenska utsagor utgör upplevarrollen syntaktiskt subjekt. I finskt talspråk är det vanligt att upplevaren inte uttrycks explicit om den som faller ett yttrande syftar på sig själv, och det här ger upphov till en (skenbar) asymmetri som diskuterades mycket inom SFSO-redaktionen. Borde vi lägga in en explicit upplevare också i det finska exemplet för att få full motsvarighet till den svenska översättningen, där upplevarrollen är obligatorisk? Redaktionen stannade för att ange upplevaren inom hakparenteser, men tillämpade det inte helt konsekvent och i de senare redigeringsomgångarna har principen frångåtts:

<i>juostessa [minun] tuli kuuma</i>	jag blev trött av språngmarschen
<i>[minun] täytyy tästä jo lähteä</i>	jag måste ge mig i väg
<i>[minua] väsyttää niin!</i>	så trött jag är!

I vissa fall kan det finnas en motsvarande ”upplevarlös” svensk motsvarighet:

<i>nyt tuli ajatuskatko</i>	nu står det still i huvudet
-----------------------------	-----------------------------

4.2. Översättningsmodeller

En nydanande tanke, som redaktionen hade och också genomförde, var att förse användarna med översättningsmodeller för vissa finska avledningstyper som kan vara svårhanterade vid översättning, bl.a. egenskapssubstantiv och verbalsubstantiv. Modellerna är placerade i omtexten och består av korta beskrivningar av strukturerna tillsammans med exempel på olika möjligheter att översätta dem. I artiklarna för uppslagsord av de här typerna hänvisas det till modellerna.

⁴ Semantiska roller förekommer i olika uppsättningar inom olika grammatiska inriktningar och rollerna definieras på varierande sätt, men rollen upplevare kan i korthet definieras som ”den som upplever något”, t.ex. *han* i *han avskyr skarvar*. För en översikt hänvisas till Martola (2007:27) och SAG (1:219f.).

I modellen för egenskapssubstantiv ges det t.ex. exempel på hur avledningen *pakollisuus* ”obligatoriskhet” ska översättas i strukturen *jäsenäänestysten pakollisuus* ”medlemsomröstningarnas obligatoriskhet”:

Man kunde överväga **obligatoriska** medlemsomröstningar.

Man kunde överväga att göra medlemsomröstningarna **obligatoriska**.

... att införa **obligatorisk** medlemsomröstning.

Han tyckte inte att medlemsomröstningarna skulle vara **obligatoriska**.

Ofta har de finska avledningarna ekvivalenter på svenska (*haitattomuus* – ’oskadlighet’; *raitaisuus* – ’randighet’; *suodatus* – ’filtrering’; *testaus* – ’testning’) och dessa ges förstås i så fall i själva ordartikeln tillsammans med eventuella exempel. En modellhänvisning placeras sist i artikeln, som en påminnelse om att ekvivalenten/ekvivalenterna inte alltid kan ingå i samma typ av strukturer som det finska uppslagsordet. Även om t.ex. avledningen *oskadlighet* är ett gångbart svenskt ord låter ”materialens oskadlighet” inte idiomatiskt, medan *materiaalien haitattomuus* är en fullt gångbar formulering på finska.

I många av artiklarna från 1990-talet står modellhänvisningen ensam. Ett sådant exempel är *sekalaisuus*, som är en avledning till *sekalainen* ’blandad’:

sekalaisuus ks. *käännösmalli 1*

Artiklarna med ensamma modellhänvisningar har kritiserats av användarna, eftersom de inte ger någon hjälp med just det svåröversatta ord som användaren slagit upp, och i den nu pågående revideringen är ett av målen att förse varje artikel med åtminstone ett naket exempel. När det gäller att hitta lämpliga exempel har man helt andra möjligheter som redaktör i våra dagar än på 1990-talet.

Jag ska inte fördjupa mig mer i översättningsmodellerna här – de finns närmare presenterade i Martola (1993, 2001) och Cantell (2015) – men kan avrunda med att konstatera att vi fått in en del kommentarer om att man som användare inte ”orkar kolla” och ”inte riktigt förstår sig på den konstiga hänvisningen” (som naturligtvis är en länk i den elektroniska versionen). Å andra sidan vet vi också att modellerna utnyttjas i översättningsundervisningen vid Helsingfors universitet (Jan Lindström, muntlig kommentar 20.4.2018), och vi hoppas förstås att det också finns användare som utnyttjar modellerna ibland.

4.3. Finska adverb på *sti* som uppslagsord

Adverb som anger sätt, mängd och intensitet bildas på finska bland annat med hjälp av ändelsen *sti* som fogas till adjektivstammen och till (lexikaliserade) particip (*haikea* 'vemodig' – *haikeasti* 'vemodigt'; *ikävyystynyt* utträkad – *ikävyestyneesti* 'utträkat'). Enligt VISK (§ 373) är det en produktiv ändelse.

Redaktionsrådet för SFSO hade i ett tidigt skede slagit fast en princip som löd ungefär så här: "Adverb på *sti* kan uteslutas som uppslagsord om de svenska ekvivalenterna skulle bestå av *t*-former av ekvivalenterna till motsvarande adjektiviska uppslagsord." Det innebar alltså att adverbet kunde utgå vid uppslagsordspar som *ammattilinen* – *ammattilisesti* när adjektivekvivalenten *professionell* motsvaras av "adverbet"⁵ *professionellt*.

Det här speglar en övertro på systematik i språk. Morfologiskt motsvarar *sti*- och *t*-formerna visserligen varandra, men funktionellt gör de det bara delvis. De finska *sti*-formerna fungerar nästan genomgående som bestämningar till verb och particip. Svenska *t*-former bestämmer däremot i hög grad adjektiv eller adverb – *professionellt trovärdig, otroligt mycket* – och bara en del av dem förekommer som bestämning till verb (däremot nog till particip som ju är adjektiviska). Om användaren tror att de adjektiviska ekvivalenterna kan förses med ändelsen *-t* och läggas in samma typ av struktur som de finska adverbena leder det lätt till övergenerering. I artikeln *luottavainen* t.ex. finns ekvivalenter som *förtroende-full, tillitsfull, förtröstansfull*, men *t*-formerna passar inte som motsvarigheter till adverbet *luottavaisesti*: en sats som *fatta beslut förtroendefullt* osv. låter inte riktigt idiomatisk på svenska.

En rätt omfattande uppgift när uppdateringsarbetet inleddes 2017 var att föra in de uteslutna adverbblemmarna i ordboken. Så här ser t.ex. artikeln *luottavaisesti* ut i den nya webbversionen:

luottavaisesti

► ***suhtautua varovaisen luottavaisesti jhk***

ha (känna) en viss tillförsikt inför ngt

ha en viss tilltro till ngt

hän suhtautuu aikuisiin luottavaisesti

hon litar på de vuxna

hon känner tilltro (tillit) till de vuxna

⁵ Redaktionsrådet använde termen *adverb* för de svenska *t*-formerna, vilket förekommit i skolgrammatik. SAG (2:681) definierar *t*-formerna som adjektiv som kan ha adverbieell funktion. Den finska deskriptiva grammatiken VISK (§ 373) betraktar orden på *sti* som adverb men nämner att de adjektiv- och participavledda formerna på *sti* ligger på gränsen till att vara böjningsformer av adjektiv.

suunnata katseensa luottavaisesti tulevaisuuten

se framtiden an med tillförsikt

he katselevat luottavaisesti kohti kolmivuotiskautta

de ser fram emot treårsperioden med tillförsikt

näiden tietojen avulla voimme tehdä päätöksiä luottavaisesti

de här uppgifterna ger en tillförlitlig grund för våra beslut

I artikeln återfinns inga ekvivalenter alls, och så är fallet med rätt många artiklar av den här typen. Det visade sig också att ekvivalenterna till adverbena, där sådana finns, ofta är färre än för motsvarande adjektiv. Det är uppenbart att det bara är vissa betydelser av adjektiv med vitt betydelseomfång som tenderar att adverbialiseras. Men också när ekvivalenter ges i artiklarna behövs det ofta exempel för att visa att man på svenska många gånger använder sig av andra konstruktioner.

I själva verket kan en viss systematik iakttagas när man går igenom ett stort material. Den finska konstruktionen [V] [Adj-sti] motsvaras av åtminstone fem olika svenska mönster:

<i>Exempel</i>	Svensk konstruktion
	<i>exempel</i>
<i>laulaa kauniisti</i>	[V] [Adj-t] <i>sjunga vackert</i>
<i>vaikuttaa fataalisti jhk</i>	[V] [på ett [Adj] sätt] <i>påverka ngt på ett fatalt sätt</i>
<i>suhtautua kielteisesti</i>	[V-sig] [Predikativ] <i>förhålla sig negativ</i> <i>ställa sig negativ</i>
<i>kertoa ylpeästi</i>	[V] [med] [S-egenskap] <i>berätta med stolthet</i>
<i>suhtautua kielteisesti</i>	[V] [Adj] [S] <i>ha en negativ inställning</i>

Den här typen av motsvarigheter är något som eventuellt kunde visas i en översättningsmodell av den typ som diskuterades ovan, för i de enskilda ordboksartiklarna framträder det här mönstret inte särskilt tydligt. Alla *sti*-artiklar har inte försetts med exempel på samtliga typer av konstruktion.

5. Normering

Det sista ämnet jag ska ta upp till diskussion är normering. I och med att SFSO:s redaktion var förlagd till Forskningscentralen för de inhemska språken kom normfrågor att aktualiseras i betydligt högre grad än vad som hade varit fallet om ordboken hade getts ut på gängse vis av ett förlag. Inom Forskningscentralen verkade den officiella språkvården både för finska och för svenskan i Finland. Manuskriptet granskades därtill av Svenska språknämnden (numera Språkrådet inom Institutet för språk och folkminnen) i Stockholm.

Med tanke på hur mycket normfrågor diskuterades är det anmärkningsvärt att inte ett ord sägs i förord eller användaranvisningar om hur SFSO förhåller sig till normen, eller rättare sagt normerna, eftersom ordboken ju har både en finsk och en svensk norm att förhålla sig till.

Det fanns också en viss olikhet i synsätt mellan redaktionen, som i högre grad hade en deskriptiv ordbok i åtanke, och en del av redaktionsrådet och språkgranskarna, som starkare förespråkade ett normativt förhållningssätt. Resultatet blev en kompromiss, och SFSO fick alltså vissa normerande funktioner. Vi har alltså att göra med förtäckt normering (jfr Svensén 2004:29f.; Nikula 1992).

5.1. Källspråksnormering

De finska kollegor som ingick i redaktionsrådet och de som granskade manuskriptet tänkte på ordboken ur finsk synvinkel. Det var naturligtvis deras uppgift, men de hade ibland en tendens att förbise att SFSO hade en annan funktion än PS. De kom då och då, särskilt i början av arbetet, med kommentarer om att icke-rekommenderade ord eller uttryck borde strykas ur manuskriptet. De tänkte då inte på att SFSO-användarna behövde få hjälp med översättningen av finska ord och uttryck till svenska oavsett om dessa var normenliga eller inte, eller att det knappast är för att kontrollera gångbarheten på finska ord som man i första hand slår upp i en finsk-svensk ordbok.

PS och i dess efterföljd KS är deskriptiva ordböcker men med en del normativa funktioner. I artiklarna finns det i vissa fall angivet att ett uppslagsord eller ett uttryck inte följer språkvårdsnomen. Ett exempel är KS-artikeln *hälyyttää* 'larma':

hälyyttää pitää olla: hälyttää.
Sanaa ei suositeta käytettäväksi.

'ska vara: hälyttää'
'Ordet rekommenderas inte'

I SFSO ingår inga explicita normangivelser av det slaget, men den finska språkvårdens önskemål tillmötesgicks såtillvida, att det i de här fallen hänvisas till korrekt form:

hälyyttää ks. hälyttää

Hänvisningarna representerar en form av förtäckt normering, och frågan är i vilken mån de fungerar som norm. Användaren har ingen möjlighet att skilja dem från hänvisningar som görs mellan uppslagsord av andra skäl.

När det gäller icke-rekommenderade exempelfraser ges svenska översättningar/frasmotsvarigheter, eftersom det före de elektroniska ordböckernas tid inte fanns möjlighet att adressera en hänvisning till ett exakt ställe i en annan artikel. Här bör det understrykas att normdiskussionerna fördes med en tryckt ordbok för ögonen, en elektronisk version började planeras på förlaget på allvar först när den tryckta boken var klar.

Redaktionen var i själva verket skeptisk till behovet av normering av källspråket: SFSO var ju inte avsedd att användas för att kontrollera den finska normen. Numera, när ordboken kan användas också i riktningen svenska-finska börjar det bli aktuellt med en ny diskussion kring detta inom redaktionen (jfr Hannesdóttir 2016).

5.2. Målpråksnormering

För en bilingval ordbok som SFSO var det dock framför allt kring målpråket normeringsdiskussionerna fördes. Det rådde i alla fall allmän enighet om att målpråket skulle vara *normenligt* såtillvida att stavning och böjningsangivelser skulle följa SAOL. Användarna ska inte behöva gå till andra källor för att kontrollera att ett ord faktiskt skrivs på det sätt SFSO anger. Etiketteringen av de svenska orden och uttrycken med avseende på stil och bruklighet skulle också följa de svenska ordböckerna.

En finsk-svensk ordbok som i hög grad är tänkt att användas i finländska förhållanden måste beakta den finlandssvenska språkvarieteteten. Det var också den, dvs. de s.k. *finlandismerna*, som normeringsdiskussionerna i hög grad kom att handla om. En finlandism är ett ord eller uttryck som förekommer enbart eller huvudsakligen i finlandssvenska eller ett ord eller uttryck som förekommer i en annan betydelse i finlandssvenska än i sverigesvenska. Det är en definition i grova drag, för en utförlig diskussion hänvisas till af Hällström-Reijonen (2012:78–84).

Den finlandssvenska språkvården arbetar för att svenskan i Finland, åtminstone som den talas och skrivs i mer officiella sammanhang, inte ska fjärma sig för mycket från sverigesvenskt standardspråk, och i det arbetet har finlandiserna spelat en framträdande roll. Men även om synen på finlandismer ännu på 1990-talet var något striktare än vad den är i dag, var det i alla fall ingen kring SFSO som förespråkade att finlandiserna skulle uteslutas helt och hållet.

Redaktionen och redaktionsrådet försökte enas kring vissa allmänna principer för hur finlandismer skulle hanteras. Principerna finns beskrivna i Martola (1992) och i Cantell (2015) så jag redogör inte för dem här men konstaterar att det alltså var förtäckt normering som förespråkades: ”icke-önskvärda, icke-rekommenderade” finlandismer skulle inte tas med i ordboken med motiveringen att en alltför frikostig redovisning skulle bidra till ökad användning. De finländska användarna antogs tolka anförda finlandismer som ett slags påbud, att det är de ord som ”måste” användas i Finland i stället för de allmänsvenska ekvivalenterna.

Det övergripande argumentet var att det i praktiken inte finns några deskriptiva ordböcker utan att användarna tolkar också förment deskriptiva ordboksartiklar normativt. Nikula (1992) problematiserar begreppet ”deskriptiv”, men håller i princip med om påståendet. Ordböcker som används för produktion får en normerande effekt även om de är avsedda att vara deskriptiva, eller *icke-normerande*, som Nikula anser vore en bättre term. Hon gör emellertid en annan slutledning: eftersom det inte är så lätt att ändra på ordboksanvändarna vore det bättre med en ”förändring i riktning mot öppet i stället för förtäckt normerande ordböcker” så att man lämnar det avgörande beslutet om normvalet till användaren (Nikula 1992:49).

6. Avslutning

Det har gått trettio år sedan principerna för SFSO slogs fast. Mycket har hänt inom lexikografin under de åren, dels inom teoretisk lexikografi, dels vad gäller redigeringsmetoder och de verktyg som står till buds. När man sitter vid sin dator i dag och redigerar förundrar man sig över att det ändå blev så pass bra ordböcker som det blev på den tiden. Möjligheterna att kontrollera och dra slutsatser om språkliga fenomen är helt andra när man har tillgång till webben och omfattande korpusar. En stor mängd viktiga och adekvata källor av olika slag finns ett par klick bort och är elektroniskt sökbara. Men det betyder inte nödvändigtvis att ordboksarbete enbart blivit lättare. Dels drunknar man lätt i allt material, dels konfronteras man med en hel del problem som man som redaktör var lyckligt omedveten om på 1990-talet. Exempelvis blir problemet med motstridiga källor betydligt större när källorna är fler.

Också synen på språk har förändrats. Under redigeringen av första upplagan av SFSO förekom det en viss överbetoning av språkens systematik på bekostnad av funktion och användning. Den ovan diskuterade motsvarigheten mellan finska adverb på *-sti* och svenska neutrumformer (*iloisesti* ~ *glatt*) är ett sådant exempel. Likaså antogs det att sammansättningar som bildades lika, t.ex. *myyntiaika* ~ *försäljningstid* (till *myynti* 'försäljning' och *aika* 'tid') kunde anses självklara. Redaktionen skulle inte använda onödigt tid på dem. Visserligen är en förhållandevis stor del av sammansättningarna rätt "självklara", men alla är det inte och det vet man ju inte förrän man granskat dem i kontext. *Myyntiaika* är exempel på en sammansättning som ofta får andra motsvarigheter än ekvivalenten *försäljningstid* vid översättning.

Det fanns också, åtminstone i viss utsträckning, ett systembetingat krav på att exemplen inte fick "halta". Om det behövdes en explicit UPPLEVARE i en svensk översättning skulle upplevaren läggas in också på finska – också när det hade varit mer idiomatiskt utan. Man befarade att "haltande" exempel skulle förvirra användarna.

På 1990-talet var osäkerheten kring användarna stor och redaktionen kan sägas ha gapat efter för mycket genom att försöka beakta alla möjliga olika användares behov. En ordboksredaktion borde definiera de tilltänkta användarnas behov bättre och slå fast principerna efter det. Å andra sidan måste dagens redaktion förhålla sig till problemet att ordboken faktiskt kan användas av en ännu brokigare skara och också i svensk-finsk riktning i och med att den finns gratis tillgänglig på internet. Det är ett stort problem att hantera framöver.

Tack vare att en hel del användarundersökningar genomförts de senaste trettio åren vet vi lite mer om ordboksanvändarna nu. Men för att en användarundersökning verkligen ska vara till konkret nytta vid redigeringen av en enskild ordbok borde en undersökning genomföras på just den specifika ordbokens målgrupp(er). Jag hoppas att någon intresserad lexikograf åtar sig att göra en användarundersökning på SFSO:s användare inför nästa större revidering.

En ordbok kan aldrig göra rättvisa åt det rika, dynamiska och mångfasetterade språket som ständigt är i rörelse och där betydelser ständigt modifieras och förhandlas. En ordbok är ju ett statiskt och fryst utsnitt av en bit av språket, hur omfattande den än är. I en tvåspråkig ordbok tenderar målspråket dessutom att förlora ännu mer av sin glans än källspråket, eftersom bara en del av dess resurser aktualiseras av källspråket. Målspråket ter sig otympligt när det ska silas genom källspråkets tvingande filter. På det viset är en tvåspråkig ordbok strängt taget en omöjlighet – ett absurt åtagande. Men trots allt kan ordboksanvändaren få mycket hjälp av det frysta utsnittet, och den tvåspråkiga ordboken behövs som ett redskap för språkanvändarna. Lexikografen få nöja sig med "gott nog" och i själva verket är "gott nog" inte illa alls.

Litteratur

Ordböcker

Cannelin, Aulis, Knut Cannelin, Lauri Hirvensalo & Nils Hedlund (1976): *Suomi-ruotsi suursanakirja. Finsk-svensk storordbok*. Helsingfors: WSOY.

KS = *Kielitoimiston sanakirja* (2018). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <www.kielitoimistonsanakirja.fi>

PS = *Suomen kielen perussanakirja* (1990–94). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki.

SAOL = *Svenska Akademiens ordlista*. 2015. <www.svenska.se>

SFSO 1997 = *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja/Stora finsk-svenska ordboken*. (1997). Redaktion: Birgitta Romppanen (huv.red.), Ilse Cantell, Nina Martola & Mats-Peter Sundström. Forskningscentralen för de inhemska språken & WSOY. Helsingfors.

SFSO 2004 = *Suomi-ruotsi-suursanakirja/Stora finsk-svenska ordboken*. (2004). Forskningscentralen för de inhemska språken & WSOY: Helsingfors.

SFSO 2019 = *Suomi-ruotsi-suursanakirja/Stora finsk-svenska ordboken*. Institutet för de inhemska språken (innehåll) & Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet (teknikplattform). <finsk-svenska.svenska.gu.se> (maj–november 2019).

Van Dale = Laureys, Godelieve, Hans de Groot m.fl. (1996): *Van Dale handwoordenboek Nederlands-Zweeds = Norstedts Nederländsk-Svenska ordbok & Van Dale handwoordenboek Zweeds-Nederlands = Norstedts Svensk-Nederländska ordbok*. Utrecht: Van Dale Lexicografie – Stockholm: Norstedts.

Annan litteratur

Bergenholtz, Henning (1991): Lemmaselektion in zweisprachigen Wörterbüchern. I: Gregor Meder och Andreas Dörner (red.): *Worte, Wörter, Wörterbücher. Lexikographische Beiträge im Essener linguistischen Kolloquium*. Tübingen: Niemeyer, 49–65.

Cantell, Ilse (2015): *Stora finsk-svenska ordboken. Ett lyft för tvåspråkig lexikografi i Finland*. I: Caroline Sandström, Ilse Cantell, Eija-Riitta Grönros, Pirkko Nuolijärvi och Eivor Sommardahl (red.): *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik*. Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 39. <scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk39/antologi2015.pdf>

Euralex – European Association for Lexicography <www.euralex.org>

- Hannesdóttir, Anna Helga (2016): Tvåspråkig lexikografi – ny teknik, nya funktioner. Den digitala ordboken som parallellkorpus. I: *Framtidens lexikografi. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 42, 29–58. <hdl.handle.net/2077/49808>
- af Hällström-Reijonen, Charlotta (2012): *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica Helsingiensia 28. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. <www.core.ac.uk/download/pdf/14922565.pdf>
- ISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho (2004): *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: SKS.
- Laureys, Godelieve (1997): Den svensk-nederländska/nederländsk-svenska ordboken. En bidirektionell ordbok i ett dubbelt binationellt perspektiv. I: *Nordiska Studier i Lexikografi* 4. <www.docplayer.se/18268132-Nordiske-studier-i-leksikografi.html>
- Martola, Nina (1992): Arbetet med Finsk-svensk ordbok: Normeringsproblem visavi finlandssvenskan. I: *Nordiske Studier i Leksikografi* 1. <www.tidsskrift.dk/nsil/article/view/19766/17385>
- Martola, Nina (1993): Översättarhjälp i en ordbok. I: *Nordiske Studier i Leksikografi* 2. <www.tidsskrift.dk/nsil/article/view/19693/17311>
- Martola, Nina (2001): Översättningsmodeller i en ordbok? En liten användarundersökning. I: *Nordiska studier i lexikografi* 5 <www.tidsskrift.dk/nsil/article/view/19464/17090>
- Martola, Nina (2007): *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Nordica Helsingiensia 9. Helsingfors universitet. <www.core.ac.uk/download/pdf/14915194.pdf>
- Martola, Nina (2011): Den finlandssvenska språkbanken och Korp. I: *Språkbruk* 4/2011. <www.sprakbruk.fi/-/den-finlandssvenska-sprakbanken-och-korp>
- Nikula, Kristina (1992): Deskriptiva ordböcker – finns dom? I: *Nordiske Studier i Leksikografi* 1. <www.tidsskrift.dk/nsil/article/view/19694/17312>
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg, & Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts ordbok.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi: Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- VISK = Nätversionen av ISK. <scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Nina Martola
huvudredaktör, fil.dr
Institutet för de inhemska språken
Hagnäskajen 6
FI-00530 Helsingfors